

CSATÁRI BENCE

A pártállam és a könnyűzene

Az 1956. november 1-jén, tehát még az 1956-os forradalom és szabadságharc idején, demokratikus politikai körülmények között megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) az egész országra elementáris erővel kiterjedő megmozdulások leverése után a pártállami rendszer restaurálása érdekében szovjet presszióra igyekezett visszaállítani azokat a hatalmi viszonyokat, amelyek 1956 előtt voltak jellemzőek a vasfüggönytől keletre elhelyezkedő országokban. A hirtelen újra egypártrendszerre való visszarendeződésben azonban – mindamellett, hogy a szovjet Vörös Hadsereg és a KGB nyomást gyakorolt rá – a párt első titkárának, Kádár Jánosnak figyelembe kellett vennie a belpolitikai realitásokat. Be kellett látnia: a forradalom társadalmi hatása és következményei miatt Magyarországon a Rákosi-rendszerre jellemző politikai miliő nem állítható vissza, mint ami volt, még akkor sem, ha az alapvető hatalmi struktúra változatlan maradt. A hatalom régi-új birtokosai ugyanis attól tartottak, hogy ha ugyanott folytatják, ahol Rákosiék, újabb belpolitikai feszültségekre lehet számíthatnak. Ezt a szovjet vezetés sem várta el feltétlenül tőlük, okulva a forradalom tapasztalataiból. Éppen ezért következhetett be a kommunista rendszer magyarországi „finomhangolása,” ott, ahol úgy érezték a hatalmon lévők, hogy nem sérülnek az alapvető pártállami érdekek, a Rákosi-érához képest némiképp engedtek a társadalmi igényeknek. Így történt ez a könnyűzenei életben is, noha e tekintetben volt talán leginkább megkérdőjelezhető a „legvidámabb barakk” jelző, amit a kádári apparátus előszeretettel terjesztett általános érvénnyel az országra vonatkozóan politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális értelemben egyaránt.

Legvidámabb barakk a könnyűzenében is?

A fenti megállapítást támasztja alá az a tény, hogy mind a pártszervek hozzáállása, mind a különböző belügyminisztériumi parancsok vagy a kulturális kormányzat részéről megfogalmazott törvények, rendeletek, utasítások, erőteljes diktatórikus voná-

sokat mutattak, a keleti blokk országaihoz hasonlóan. Mélyebb kutatásokat igényelne a teljes körű nemzetközi összehasonlítás, ám a cenzúra erőteljes és hatékony működése, a rendőri beavatkozások (ideértve a politikai rendőrség feltűnő aktivitását a könnyűzenei életben, valamint a nyílt intézkedéseket koncerteken, sőt még a diszkókban is) sokasága, a bírósági ítéletek – egyáltalán az, hogy ezekre a plénumokra kerülhettek könnyűzenei ügyek és megtörténhetett az emberi és polgári szabadságjogok megsértése – arra engednek következtetni, hogy az autoriter politikai szisztéma meglehetősen olajozottan működött a Kádár-rendszerben, még ha voltak is működésbeli anomáliái. Más megközelítésben pedig nem egyszer találunk olyan momentumokat, amelyek a többi szocialista ország relatív nagyobb szabadságát támasztják alá az ifjúság- és ezen belül a könnyűzenei politika területén. Példaként lehet említeni Lengyelországot, amely először szándékozott létrehozni a keleti blokk országai közül menedzseri feladatokat ellátó könnyűzenei képviselői irodákat kapitalista államokban 1976-ban. A lengyel hatóságok ugyanakkor elnézőbbek voltak az autóstoppos fiatalok megjelenésével kapcsolatban is, akik sokszor éppen koncertre igyekeztek, miközben 1963. augusztus 20-án a balatonföldvári hippitálálkozóra menő vonatokat rendőri ellenőrzés alá vették, a Budapestről jövő vonatokat pedig egészen egyszerűen nem engedték itt megállni ezen a napon. Ugyanígy lehetne említeni a beat, pop, rock hanglemezek és kazetták fekete-piacát, amelynek egyik, Magyarországnál nagyobb központja szintén Lengyelországban volt a keleti blokk országai közül, amire bizonyíték, hogy a magyar fiatalok a számukra meglehetősen szűkösen elérhető nyugati pop-piacot leszámítva javarészt innen – és Jugoszláviából – szereztek be azokat a hanghordozókat, amik Magyarországon nem voltak kaphatók. A lemezborítók tervezése és publikálása terén is akadt olyan eset, amikor az NDK-ban nagyobb szabadságot élvezhetett egy magyar együttes, jelesül a Hungária, mint Magyarországon, ugyanis míg idehaza beleszóltak, hogy mit ábrázoljon egyik nagylemezük borítója, addig az NDK-ban minden különösebb erőfeszítés nélkül felkerülhetett oda egy hiányosan öltözött fekete nő képe.

A könnyűzenei összkép teljesebbé tételéhez ugyanakkor hozzátartozik az is, hogy míg a hetvenes évek közepéig a szocialista országok némelyike megelőzte mennyiségileg a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) lemezkiadását, utána viszont a

hetvenes évek második felétől Magyarország jelentősen javította pozícióit ezen a téren a dorogi lemezgyár 1976. decemberi beüzemelésével, és az eladott hanglemezek után járó előadói jogdíjakat is az MHV fizette először művészeinek a szocialista társintézmények közül. Hozzátehetjük, hogy a korabeli hangmérnökök és szakértők szerint a hangfelvételek minősége is meghaladta az átlag szocialista színvonalat. A kádári könnyűzenei éra osztályzatát azonban mégiscsak rontja az a momentum, miszerint a nagy könnyűzenei fesztiválok terén Magyarországnál nagyobb presztízst vívott ki néhány „baráti” állam, így Bulgária, Románia, NDK, Lengyelország, vagy a sorból kissé kilógó Jugoszlávia. Furcsa, de igaz: még a Ceaușescu-rezsim is rendezett nemzetközi táncdal-fesztiválokat Brassóban, ilyen rendezvényre azonban nem futotta a kádári kultúrpolitika erejéből. Itt tehetjük hozzá, hogy a magyar zenekarok előszeretettel turnéztak a KGST-országokban, mert itt a források adatai szerint nagyobb anyagi megbecsülésnek örvendtek, mint Magyarországon, következésképp a magyar közönséget külföldi tartózkodásuk idejére megfosztották fellépéseiktől. A teljességhez viszont az is hozzátartozik, hogy a magyar zenekarokat mindig egy kicsit „nyugatiaknak” tekintették, ami miatt könnyen elkeltek a KGST országaiban, így a könnyűzenei életen belül ebben a tekintetben élvásznak tekinthető Magyarország. A beattal, popzenével és rockkal élénken foglalkozó ifjúsági napilapok terén azonban szintén nagy lemaradása volt az MSZMP irányítása alatt álló kultúrpolitikának, a KGST-államok között ugyanis jóformán mindenütt volt ilyen jellegű kommunikációs eszköz, ám Magyarországon e téren csak hetilap jelent meg, igaz, abból kettő, sőt később három is volt.

A párt könnyűzenét befolyásoló elvi megnyilatkozásai

A kommunista rendszer könnyűzenét irányító jól megszokott és bevált működési mechanizmusát tekintve a pártállam sajátossága, hogy az állami szervekre rátelepült a pártszervezet hierarchiája, utóbbi dominanciájával. Így a közigazgatás, de az összes intézmény, szakmai szervezet a mindenkori helyi pártintenciókat kellett, hogy végrehajtsa, ami viszont végső soron egyértelműen a felsőbb pártvezetés akaratát tükrözte. A kormányban és a minisztériumok vezető pozícióiban nem egy esetben azok szerepeltek, akik valamilyen okból kikerültek a párt legszűkebb értelemben vett vezetői

közül, így annak érdekében, hogy esetlegesen visszakerülhessenek oda, feltétlen odaadással szolgálták a párt elképzeléseit. Másfelől viszont témánk szempontjából az ifjúsággal kialakított szoros viszonya révén jelentős szerepet játszó KISZ élén sokszor azok álltak, akikre még fényes karrier várhatott a párt elitben. Így az ifjúsági szervezet legfelsőbb vezetése szintén igyekezett a legodaadóbban megvalósítani a párt érdekeit, amelyben változás csak a nyolcvanas években figyelhető meg, amikor a keményvonalas és a reformszárnyhoz tartozó kommunista ifjúsági politikusok között feszültség támadt.

A döntések előkészítésénél fontos szerepe volt az MSZMP Központi Bizottsága (KB) tematikus alapon szervezett osztályainak, amelyek egyébként mintául szolgáltak a KISZ hasonló szervezeteinek működéséhez. Ez a könnyű műfaj esetében a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályt (TKKO), valamint az Agitációs és Propaganda Osztályt (APO) jelentette. 1957-1963 között a TKKO-t Tudományos és Kulturális Osztálynak (TKO), 1964-1966 között Kulturális Osztálynak (KO) nevezték, amely 1967-től vette fel a TKKO nevet. Utóbbit és az APO-t összefogó és irányító Agitációs és Propaganda Bizottság összegyűjtötte és elemezte az információkat, amelyeket ezt megelőzően a témánk szempontjából szakembereknek nem mindig mondható párthivatalnokok tártak elé. Ezek után az Agitációs és Propaganda Bizottság megtárgyalta az állásfoglalás-tervezetet, amit javarészt – az üléseket megelőző egyeztető informális tárgyalásoknak köszönhetően – elfogadtak. A bizottsági döntések többször a párt legfelsőbb vezetése, a Politikai Bizottság (PB) elé kerültek, amiben szerepet játszhatott, hogy a politikai szokásjog és közfelfogás szerint az Agitációs és Propaganda Bizottság elnöke nagyobb vagy legalább akkora hatalommal bírt, mint a mindenkor kulturális tárca vezetője. Indokolt esetben a gyakorlatilag legfelsőbb vezető hatalommal bíró – elviekben a KB és a legnagyobb létszámú plénum, a kongresszus számított a párt legfelsőbb vezetésének, ami a gyakorlatban azonban nem valósult meg – PB miután elfogadta a dokumentumot, előterjesztette a KB számára a témát. A KB lényegében mindig fenntartás nélkül elfogadta a PB irányelveit, majd a témának megfelelő közigazgatási szervnek ajánlotta elfogadásra, amelyből ezzel lett miniszteri rendelet, törvényerejű rendelet, határozat, vagy akár a parlament által elfogadott törvény. Így

születhetett meg például a témánkba vágó 1971-es ifjúsági törvény az 1970. február 19-20-i KB-határozat nyomán, vagy az 1974-es KB határozat szellemében fogant közművelődési törvény 1976-ban. Természetesen az MSZMP kongresszusok és értekezletek hasonlóképpen szolgálták a szocialista kultúra koordinálását, ám hatalmi koncentrációjuk és ezzel összefüggő hatékonyságuk messze elmaradt a fent említett pártszervek mögött.

Az MSZMP elvi állásfoglalásokat, útmutatásokat adó vezető szerve, az 1956-1957 fordulóján az átmeneti időszakban a PB elődjének számító Intéző Bizottság (IB) ülésein hangzott el először az ifjúság szórakoztatásával kapcsolatos megjegyzés, amelyből ugyan határozat nem született, mégis érdemes megemlíteni, mert az egyes tagok illetve meghívottak hozzászólásai befolyásolhatták a később megszülető végső döntéseket. A PB egyébként féléves munkatervek szerint, kéthetente ülésezett, a KB végrehajtó szerveként működött, tevékenységét azonban elméletben a KB irányította és ellenőrizte. A KB két ülése között a párt politikai tevékenységét a PB irányította, és a KB üléseinek napirendi pontjait is a PB állította össze. A PB iratanyagában magas szintű tevékenységből fakadóan meglehetősen ritkán találkozunk a könnyűzene kérdéseit illető határozattal, ezért különösen érdekes ez a hozzászólás, ami igaz, hogy csak mellékesen, de említette a könnyűzenei témát. Az MSZMP IB 1957. január 25-én tartott ülésén határoztak a KISZ megalapításáról, amelyhez a szovjet testvérszervezet, a Komszomol segítségét és tanácsait kérték. Reálisan látták a helyzetet, hogy ekkor még a fiatalok többsége nem állt a Kádár-kormány mellett, ezért volt szükség ennek a szervezetnek a pártállamot támogató tevékenységére, amelynek keretei között a könnyűzenei szórakozást meg lehetett szervezni. Nem IB-tagként, csak meghívott előadóként id. Földes László – aki az énekes, szövegíró Hobo apjaként is érdeklődésre tarthat számot – szólalt fel először az ifjúság szórakoztatása érdekében ezen az ülésen, amelynek meglátása szerint a majdani KISZ-t kellett állítani az élére, ugyanis így lehetett ezt a réteget megnyerni a rendszernek.¹ A kádári politika jól nyomon követhető ebből a felszólalásból, melynek lényege abban állt, hogy az állampolgárok komfortérzetét,

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) M-KS 288. f. 5/1957 12. ő. e. 6. o. (MSZMP KB IB, majd PB iratai)

életszínvonalát növelni kellett, ezért cserébe pedig a rendszer elfogadását várták tőlük. Ennek keretébe illeszthető a könnyűzenei alkotók publicitáshoz segítésének gondolata, amivel igyekeztek hozzájárulni ahhoz, hogy a társadalom szórakozásának kérdését megoldják.

A politikai értelemben súlytalannak tekinthető MSZMP-értekezlet szintén foglalkozott a könnyűzenét érintő elvi kérdésekkel a rendszer átmeneti, megszilárdulás előtti fázisában. Itt kell megjegyezzük, hogy a magyar munkáspárt legfelsőbb vezető szervei természetesen a nagy plénumok által meghatározott alapelvek szerint végezték munkájukat, már csak azért is, mert minden pártkongresszuson vagy pártértekezleten a PB illetve a KB határozatait, állásfoglalásait foglalták írásba. Az 1957-ben rendezett MSZMP-értekezleten megfogalmazott kulturális feladatok mutattak rá először a párt által a stabilitás érdekében elérendő célokra. A kommunista elvek gyakorlati megvalósításában történt szemléleti változás bekövetkezett annak ellenére, hogy a párt 1957. június 27-29-én tartott országos értekezletén látszólag a legszigorúbb elveket fogalmazta meg. Bár ebből a dokumentumból kimutatható néhol a tolerancia, a dalszövegírókra nézve jogosnak tűnik a felvetés, miszerint már ekkor meghatározták, milyen stílusú szövegeket lehetett elfogadni a zenefelhasználók számára: „*A művészi élet területén elsősorban a pártos, szocialista realista művészeti alkotásokat kell támogatnunk. Elő kell mozdítanunk művésziünk, irodalmunk fejlődését a szocialista realizmus irányában. Helyet kell biztosítanunk más haladó törekvések érvényesülésének is, természetesen mindenkor fenntartva a bírálat jogát is. A feladat tehát: erősíteni a párt hadállásait tudományos és kulturális életünkben is.*”² Az új elem az 1956 előtti kultúrpolitikához képest nem elhanyagolható, ugyanis a nem elkötelezett kommunista (dal)szövegírók publikálhattak, bár hozzátehetjük, hogy ennek fejében számos kritikát kellett elviselniük mind a fennálló hatalmi rendszer, mind pedig a média egyes szereplői részéről.

Az MSZMP PB irányítása alatt álló Központi Bizottság leginkább Titkárságán, illetve ezen belül kulturális ügyekért felelős titkárán keresztül fejtette ki a könnyűzenei életre gyakorolt közvetlen hatását. A KB Titkársága fontos szerepet töltött be a pártál-

² *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962.* szerk.: Ságvári Ágnes-Vass Henrik. Budapest 1973. Kossuth Kiadó. 87. o.

lami irányításban, bár a legfőbb hatalom ettől függetlenül a PB tagjainak kezében volt (akik legtöbbször KB-titkárok is voltak). A titkárság a KB végrehajtó szerveként megszervezte, összehangolta, ellenőrizte a határozatok megvalósítását, irányította a különböző osztályokban megszervezett pártapparátus munkáját, a döntések előkészítésében szerepet játszott, valamint a KB osztályainak és a területileg alájuk tartozó pártszerveknek a munkáját hangolta össze. A napi szintű teendők éppúgy előfordultak napi-rendi pontjaik között, mint a párt- és állami központi vezető szervek soron következő üléseinek témái. Ezen keresztül tehát változó intenzitással és mélységben ugyan, de foglalkozott a kulturális ügyekkel, amelyeken áttételesen – bár sokszor nem nevezték meg – a könnyűzenei életet is érthetjük.

Általános érvényű intencióit azonban a KB maga is megfogalmazta. A min-tegy másfél évtizedre, de tágabb értelemben az egész Kádár-rendszerre érvényes, a pártvezetők által folyamatosan hivatkozott művelődéspolitikai irányelveit 1958. július 25-én fogadta el a KB. Ebben magának mentséget adva az esetleges későbbi kudarcokért a párt vezető testülete leszögezte, hogy a többi ágazathoz képest a kulturális életben tarthat legtovább a szocialista viszonyok megteremtése. Ezt azzal magyarázták, hogy a párt által burzsoáziának nevezett polgári réteg a művelődés szinte minden ágában érdekelt volt, emiatt előnyre tett szert a munkássággal szemben, ami újabb kultúr-harc meghirdetésére sarkallta a kommunista pártot. Többek között ez a művelődéspolitikai irányelv az, amelyhez minden esetben „illet” visszanyúlni, amikor valamelyik beatzenésszel szemben retorziót követtek el a későbbiek folyamán, ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül mi sem – túlságosan általánosító megfogalmazása, mégis a könnyűműfajra minden nehézség nélkül értelmezhető volta ellenére – ezt a KB művelődési irányelvhalmozta.

Az 1958-as KB-megállapítások között szerepelt a művelődési házak számának gyarapodása, amelynek a későbbiekben a könnyűzene terjesztésében lett szerepe, noha a párt vezetősége ekkor még nem számított olyan mértékű látogatási hullámra, amivel társadalmi megmozdulások szintjén esetelegesen számolnia kellett volna. Többek között a művelődési házak lehettek a terepei azoknak a megnyilvánulásoknak, amelyek ennek a művelődéspolitikai iránymutatásnak a keretében kerültek, miszerint a for-

radalom ideológiai támadása a kommunizmus ellen nem múlt el nyomtalanul, a kulturális életben ezek az eszmék fel-felbukkantak. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése időben még nem volt annyira messze, hogy ne kellett volna félnie a hatalom birtokosainak az újabb ellenállási formák megjelenésétől, ami a könnyűzenei élet egyes képviselői tevékenységében tulajdonképpen folyamatosan megtalálható volt a Kádár-rendszerben. Többek között ezzel magyarázható, hogy olyannyira nem tekintette szövetségesének a rezsim könnyűzenészeket, hogy sokáig még nem sorolták őket a művész kategóriába. Az 1957-es pártértékeztetés óta eltelt egy év megerősítette a pártot abban, hogy kijelentse: „*Ha nincs párt- és állami irányítás, nincs szocialista kultúra sem [...] A munkásosztály forradalmi pártja [...] megszabja a kulturális fejlődés fő vonalait [...] Az állami szervek pedig gondoskodnak az elvek gyakorlati megvalósításáról, a szervezeti feltételek biztosításáról, a rendelkezésre álló eszközök helyes felhasználásáról. De az állami szervek feladata a káros, negatív törekvések megfékezése, az ellenséges kísérletek megbiúsítása is.[...] Az irányítás módszereiben is figyelembe kell venni az egyes területek sajátosságait [...]*”³ Ez egyértelműsítette az addig sem kevésbé biztos helyzetet: a párt mindenhatósága a kultúrában, így a könnyűzenében is megmaradt, de az operatív intézkedéseket sok esetben az állami szervekre bízta. A dokumentumban kifejezésre juttatták ugyanakkor, hogy fokozni kellett a helyi kulturális szervek önállóságát, valamint az intézmények önállóságát és felelősségét. Ebben a kijelentésben benne foglaltatott a kulturális élet relatív liberalizálódásán kívül, hogy a pártnak egyelőre nem maradt elég ereje ahhoz, hogy minden apró ügygel foglalkozzék, emiatt ezeket rátestálta a helyi tanácsokra illetve a zenei intézményekre, amelyek így nem egy esetben felelős döntéseket hozhattak a rájuk bízott területen. A tanácsi jegyzőkönyvek idevonatkozó gazdag anyagából láthatjuk, hogy ez az elv megvalósult. Nem különben a zenei intézményeknél, mint az MHV, a Nemzetközi Koncert-igazgatóság (NKI), az Országos Rendező Iroda (ORI) vagy az Országos Szórátkoztató-zenei Központ (OSZK), ahol szintén sok döntést maguk hozhattak, természetesen csak a megfelelő szinten, és csak a párt határozatainak figyelembe vételével. Ezen a téren elméletileg megengedték az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek, hogy

³ Ságvári Ágnes-Vass Henrik i. m.: 269-270. o.

pártonkívüliek felelős posztokat töltsenek be, akik adott esetben a pártfunkcionáriusoknál jobban értettek bizonyos szakterületekhez. A könnyűzenei intézményeknél azonban nem fordult elő ilyen eset.

Az 1959-ben rendezett MSZMP VII. kongresszus az 1958-as KB közművelődési irányelvekhez képest meglehetősen marginális kérdésként kezelte a szórakoztatáshoz valamilyen formában kapcsolható könnyedebb műfajokat. A pártkongresszus 1959-ben hozott határozatában a nép képviselőjének, véleménye szószólójának állította be magát, melynek során a szocialista realista ábrázolásmódot várta el a művészek-től. Ebbe beleérhetjük a szövegírókat is, akik a könnyűzene esetében műfaji sajátosságai miatt nem tehettek maradéktalanul eleget ennek az elvárásnak, ebből pedig a pártállam által létrehozott zenei intézményekkel való különböző intenzitású összeütközések következtek. Anakronisztikusnak és kissé parodisztikusnak hatott volna ugyanis egy sanzont vagy egy jazz számot, később pedig egy rock-szerzeményt a kohászok életéről írni – nota bene ilyen is előfordult, az MHV által életre hívott Dinamit együttes előszeretettel énekelt a munkáslétről. A VII. kongresszus határozata egyértelműen kijelentette, hogy a különböző szintű pártszervezetek feladata és joga lett a kulturális élet segítése, irányítása és ellenőrzése, amelynek körébe esetünkben többek között a koncertszervezés és a hanglezetelés tartozott.⁴

A Kádár-rendszerben határszakaszt jelentő 1962-es VIII. kongresszus határozata szintén foglalkozott néhány mondat erejéig a művelődés és szórakozás témakörével. Ebben optimistán, a korabeli viszonyokhoz képest talán illúziót keltő módon eltulozva a tényeket azt állították, hogy „*Sok olyan mű – [...] zenei alkotás – készült, amely igyekezett szocialista választ adni változó életünk kérdéseire, és segített a nép erkölcsi, világnézeti nevelésében.*”⁵ Valóban, a kor szellemiségéhez idomulva az „Árnyékban is élni kell” elvet követve sok zeneszerző adta a nevét különböző szocialista jellegű művekhez, ám a könnyűzeneszerzők, szövegírók és előadóművészek a fent említett okok miatt még mindig kispolgárinak, felszínesnek, a múlthoz, a Horthy-rendszer maradványaihoz ragaszkodóknak minősültek a párt szemében – leginkább tánczenei szövegeik miatt.

⁴ Ságvári Ágnes-Vass Henrik i. m.: 414. o.

⁵ Uo. 599. o.

Az MSZMP VIII. kongresszusi határozatából azonban leginkább a párt különböző művészeti ágakhoz való viszonyának ismertetése fedte legkevésbé a valóságot: „[...] teret adunk minden más jó szándékú, nem ellenséges művészi tevékenységnek is. [...] A jövőben sem döntünk el rendeletileg, adminisztratív eszközökkel olyan vitákat, amelyek a művészi megformálás, a stílus kérdéseiről folynak; a párt irányító munkájában továbbra is az eszmei meggyőzés módszerét alkalmazzuk, bátorítjuk az alkotó vitákat és következetesen harcolunk az idegen, káros nézetek, eszmék ellen.”⁶ A korabeli viszonyokat más forrásokból – zenész és párt-alkalmazotti visszaemlékezések, rendőri intézkedésekre, ügynökhálózati munkára vonatkozó iratok – ismerve cáfolható, hogy kizárólag megbeszéléses, meggyőzéses módszereket alkalmazva intézte volna el a párt konfrontációs ügyeit a könnyűzenészekkel, elég, ha csak az ORI működési engedélyek megvonására vagy a Koncz Zsuzsa hanglemez kapcsán kialakult Jelbeszéd-ügyre utalunk.

A tiltás, tűrés, támogatás politikája a könnyűzenei intézményekben

A kádári-aczéli kultúrpolitikának gyakorlatilag újonnan kellett a könnyűzenei intézményrendszert létrehoznia, ami összefüggött egyrészt az új műfajok megjelenésével, másrészt a fiatalok szabadidejének az életszínvonal emelkedésével járó növekedésével és így a könnyűzene különböző irányzatai iránti mind nagyobb érdeklődésével, igényével. Az intézmények alapítását tekintve két kivétel említhető, a könnyűzenei programokat is sugárzó Magyar Rádió, amely már 1924 óta létezett (összehasonlításképp: Finnországban ezt a médiumot 1926-ban létesítették), és az MHV, amelyet a 206-os számú, 1951. május 24-én kelt népgazdasági tanácsi határozattal hoztak létre. A tisztán könnyűzenei profilú intézmények közül a többiek lényegében a Kádár-rendszer elején jöttek létre, illetve kaptak önállóságot, így egyebek mellett a cenzúra szerepét betöltő Táncdal- és Sanzonbizottság egy 1959. június 1-jei, a Művelődésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó Színházi és Zenei Főigazgatóság által hozott utasítás alapján alakult meg. Az ORI-t az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság fennhatósága alól az 1958. január 3-án kelt 3/1958-as törvényerejű rendelettel vonták ki február

⁶ Uo. 600. o.

1-jei hatállyal, így önállósítva az intézményt. Ezzel a külföldi zenekarok magyarországi és a magyar együttesek külföldi fellépéseit szervező, eredetileg szintén az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság égisze alá tartozó NKI is valójában a saját hatáskörében hozhatta meg döntéseit, természetesen a mindenkori pártintenciókat végrehajtva. (Az OSZK a vendéglátó-ipari zenészeket közvetítette ki. A kulturális tárca alá tartozó Szórakoztatás-ügyi Koordinációs Bizottság jelentése alapján évente 40-50 ezer alkalmi táncmulatságra engedélyezték a vendéglátós zenészek fellépését a hetvenes évek közepén.) A pártállamnak ezekkel a lépésekkel azt is el kellett érnie, hogy az ifjúságot maga mellé állítsa, a hatalom birtokosai ugyanis nem feledhették és nem is feledték, hogy az 1956-os forradalom – amelynek emléke élénken élt a társadalomban hol immanens módon, hol kicsit közelebb a közbeszéd felszínéhez – húzóerejének a húszas-harmincas éveit taposó korosztály számított, s ők voltak leginkább érdekeltek a könnyűzene fogyasztásában is. Emiatt nem véletlen, hogy igyekeztek az ifjúság szórakoztatásának feltételeit bizonyos korlátok között biztosítani, természetesen a fenti intézmények hatékony ideológiai ellenőrzése segítségével.

A pártállami rendszer tehát már önnön restaurációjának kezdetétől szorgalmazta a kultúra könnyűzenei szegmensének tevékeny befolyásolását, hatékony eszközöket bevetve a „három T” elve szerint, noha ez a szállóigévé vált szlogen ebben a formában csak 1968-ban hangzott el Aczél György előadásában a Politikai Akadémián 1968. április 1-jén: „*Világosan kell meghatároznunk kulturális munkastílusunk jellemzőit; [...] a támogatásnak, a tűrésnek és a tiltásnak azokat az elveit, amelyek az alkotóműhelyeken belül, és azokon kívül tehát az országos közvélemény előtt érvényesítünk.*”⁷ Ez az útmutatás a Kádár-rendszer végéig érvényesült, ezt támasztja alá Aczél 1979-es felszólalása is: „*Az elmúlt két évtizedben vált szinte szólás-mondássá, hogy művelődéspolitikánk a 'három T' elvére alapul: támogatunk, tűrünk, illetve türelmesek vagyunk, ha pedig kell tiltunk.*”⁸

⁷ MTA Központi Kézirattár Ms 6120/57 (Aczél György kézirathagyaték; Aczél György beszédei, előadásai, beszéd- és előadásvázlatai 1960-1991. Beszéd a Politikai Akadémián 1968. április 1.) Szőnyi T. i. m.: 73. o. Romsics Ignác a „3T” elvét szintén 1957-től számítja. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2004. Osiris Kiadó. 497. o.

⁸ *A Kádár-korszak (1956-1988)*. XX. századi akták CD-sorozat. szerk.: Kojanitz László. Budapest, 2005. Ráció Kiadó.

Intézményi szinten a közvetlen beavatkozások bekövetkeztek a könnyűzenei életben akár egy rockkoncert engedélyének megvonása vagy akár visszavonása által is, ezeket pedig a párt elvi megnyilatkozásainak megfelelően általában a helyi párt- vagy közigazgatási alkalmazottak hajtották végre. A párt- és állami állásfoglalások közül ugyanis a legtöbb nem kifejezetten a közvetlen beavatkozást szorgalmazta, az általában helyi szinten dőlt el, hogy a hatalom egy-egy kulturális megbízottja milyen intézkedéseket hozott. Előfordulhatott az is, hogy ugyanannak a zenekarnak a fellépését egyik városban megengedték, máshol azonban különböző indokokra hivatkozva megtiltották a szerepeltetését. Tipikusan ilyen helyzetbe hozta a hetvenes évek végén a könnyűzenei intézményrendszer a „fekete bárányok” zenekarokat, a Beatricét, a Hobo Blues Band-et és a P. Mobilt, amelyek a korabeli szóbeszéd szerint azon versenyeztek, melyikük volt több megyéből kitiltva. A kádári logika alapján azonban itt korántsem arról volt szó, hogy bizonyos együttesek működési engedélyét megvonták volna. Elviekben mindenhol szabadon felléphettek, de a helyi potentátok – leginkább a megyei tanácsok művelődésügyi osztályainak vezetői a megyei pártbizottság első titkárainak nyomására – eldönthették, akarják-e őket felléptetni vagy sem. Volt, ahol áramszünetre, máshol csirkevézsre hivatkoztak a művelődési házak igazgatói, amikor közölték, hogy nem léptethetik fel a P. Mobilt, máshol azonban őszintén megmondták a zenekar tagjainak, hogy nemkívánatosnak nyilvánította őket a település tanácsának művelődésügyi osztálya – nyilván felsőbb utasításra.⁹ Olyan eset is előfordult, hogy az Edda együttesre vonatkozó koncertszervezési kérelmet a járási rendőrkapitányság először jóváhagyta Püspökladányban 1981. szeptember 21-én, majd október 2-án visszavonta azt, mondván, hogy a rendőrség nem tudja biztosítani a rendet a várható nagy tömeg és a község rossz közbiztonsági állapota (!) miatt.¹⁰

A pártállami intenciók megfogalmazásának sokszor általános volta miatt azokat nem mindig lehetett országszerte egyöntetűen és következetesen végrehajtani, ezért nem volt minden esetben fogantatja a pártállami szervek utasításainak, s így a

⁹ Sárvári Vilmos, a P. Mobil együttes szólógitárosának személyes közlése 2004. április 18.

¹⁰ Riskó Géza: *Edda Művek – Miskolc*. Ifjúsági és Lap- és Könyvkiadó Vállalat Budapest, 1984. 177. o.

helyi viszonyok között másként hajtották végre, mint ahogy azt esetlegesen a hatalom elvárta volna. Ezenkívül lehetett olyan szempontokra is hivatkozni, amelyek alátámasztották azt, hogy egy általános pártintenciót miért is nem hajtottak végre maradéktalanul. A helyi szintű végrehajtói hatalom ezáltal a gyakorlatban szélesebb jogkörrel bírt, mint amit feltételezni lehetne a rendszer általános berendezkedéséből. Tehette mindezt annak ellenére, hogy a fontosnak ítélt személyiségekről a rendszer igyekezett állambiztonsági úton is a lehető legjobban informálódni, s emiatt akkor sem feltétlenül marasztalták el az előadókat, ha éppen rendszeridegen zeneszámokat adtak elő. Ez visszavezethető arra, hogy legtöbb helyen népszerűségük és nem utolsó sorban profittot hajtó tevékenységük miatt a koncertszervezők eltekintettek a zenészek esetleges rendszerellenes megnyilatkozásaitól. A kultúrpolitikai vezetésnek azért is meg kellett kötnie a maga kompromisszumait a könnyűzenészekkel, mert az átlagembereket az állam meg akarta nyerni magának, ehhez pedig, ha tetszett neki, ha nem, hozzátartozott a Nyugatról bejövő könnyűzenei divatirányzatok térnyerésének engedése is. A korabeli zenészeknek azonban hamarosan egyértelművé vált, hogy mozgásterük korlátozott, s akik a pártállami intézmények vezetőivel nem tudtak egyezsége jutni, nemigen jutottak széleskörű érvényesüléshez a korabeli médiában.

A Kádár-rendszer időben és térben is mutatott tehát anomáliákat a könnyűzene megítélése terén. A rendszer kijátszhatósága éppen abban mutatkozott meg, hogy egyes könnyűzenei objektumokban nagy szigorúsággal, más hol pedig szinte egyáltalán nem vették figyelembe az elvárásokat. Így fordulhatott elő, hogy míg egyes szórakozóhelyeken a rendezőgárda drákói szigora volt megfigyelhető, addig máshol esetleg ugyanazért a viselkedésért nem függesztették fel a fiatalok szórakozását és a zenészek tevékenységét. Hírhedt és ellentmondásos alakja volt a Kádár-rendszernek a Budai Ifjúsági Park majdnem húsz évig regnáló igazgatója, Rajnák László, aki birkózóedzőből avanzsált az intézmény vezetőjévé. Kezdetben tiltotta a farmer és fiúk számára a hosszú haj viselését, míg végül egyes vélemények szerint Kádár egyik felszólalásának („*Nem baj, ha hosszú a fiatalok haja, csak mossák!*”) szerepe lehetett abban, hogy engedett

szigorából.¹¹ Visszaemlékezések szólnak arról is, hogy sokszor elcsattant egy-egy pofon a rend kedvéért a későbbiekben is, sőt a zenekarokat leállította koncert közben, ha rendbontás történt. A brutalításra a Budai Ifjúsági Parkban további példa, amikor ifj. Rajk Lászlót francia egyetemista barátaival együtt megverték farmerviseletük miatt 1971-ben Gál Iván, az ORI, majd az Ifjúsági Rendező Iroda (IRI) igazgatójának visszaemlékezése szerint.¹² Mivel a farmer viseletét éppen ettől az évtől engedélyezték itt, így nem zárható ki, hogy a két esemény között összefüggés vonható, ugyanis köztudott volt, hogy Kádár János a koncepciók perben kivégzett Rajk László fia mellett többször kiállt (mondván: „Ne bántsák szegény gyereket, van neki elég baja” – Cs. B.) és nem zárható ki, hogy ez az atrocitás eredményezte az öltözködési szigor enyhülését az ifiparkban. (Egy másik verzió szerint Gyurkó László 1971. május 25-ei KISZ KB-nak címzett nyílt levele eredményezte a külsőségekkel való leszámolást a szórakozóhelyeken.)¹³

A politikai szereplők könnyűzenéhez fűződő viszonyának anomáliái viszont kitermelhették azt az attitűdöt, mely szerint a legkisebb kilengéseket a legnagyobb retorzióval sújtották. Ez a könnyűzenei élet területén egyértelműen a színpadoktól való eltiltást, pontosabban a fellépési engedély megtagadását vonta maga után. Attól függően, hogy milyen magas pozíciót töltött be az egyes zenekarokat negligálni szándékozó személyiség, az eltiltások lehettek lokális, megyei vagy országos kiterjedésűek. E mögött feltétlenül a rezsim kiszolgálásának legmagasabb fokú kivitelezésének szándékát kell látnunk, ami viszont a rendszer iránti hűségnyilatkozattal és az azzal való – legalábbis a felszínen – azonosulással volt egyenlő. A rendszer alacsonyabb és magasabb fo-

¹¹ Sebők János szerint 1971-ben ezt a parlamentben mondta Kádár, ám az *Országgyűlési Napló* idevonatkozó száma ezt nem bizonyítja. Sebők J. i. m.: 137. o.

¹² Gál Iván, az ORI, majd az Ifjúsági Rendező Iroda igazgatójának személyes közlése 2005. június 26.

¹³ *Valóság* XIV. évf. (a lapban tévesen XV. évf.) 1971/7 72-73. o.

kán elhelyezkedő fogaskerekek ugyanis egyaránt féltették egzisztenciális alapjait, sőt a kulturális élet területén nem ritkán előfordult, hogy 1956-os múlttal, priusszal rendelkező személyek kaptak itt sine cura állásokat, a rendszer iránti hűségüket tesztelendő. Ez sokszor annyira jól sikerült, hogy az ezen a területen elhelyezkedett, lefelé buktatott, az egykori Nagy Imre-körhöz tartozó másod-, harmadvonal-beli politikusok az adott intézmények első számú vezetőjévé nőttek ki magukat a hetvenes-nyolcvanas években. Erre eklatáns példa Erdős Péter MHV márkamenedzser karrierje, aki egyéniségének köszönhetően jutott fel a csúcsra. 1956-os szereplése miatt 1957 márciusától fogva tartották, és másfél év börtönre ítélték, majd sokáig parkoló-pályára tették, többek között az Artisjusnál alkalmazták. 1968-ban került a lemezkiadóhoz, és bár hivatalosan soha nem töltött be itt igazgatói posztot, Bors Jenő mögött második emberként a könnyűzenei élet befolyásos és tényleges irányítójaként tartották számon a cégnél.¹⁴ Az intézményvezetői pozíciókat nem egyszer arra használták fel, hogy saját – mind több hasznot hajtó – elképzeléseiket valósítsák meg a szocializmus ideológiájának leple alatt, ami miatt nézeteltérések keletkeztek a könnyűzenei szervezetek között. 1973-ban így bontakozott ki a Jelbeszéd-ügy, történt ugyanis, hogy Koncz Zsuzsa szólólemezt, rajta a címadó Jelbeszéd című Bródy János-szerzeménnyel, az MHV kiadta, ám a rádiónál skrupulusok fogalmazódtak meg a szám ideológiájával szemben, ami kimondva-kimondatlanul a cenzúrát és némi áthallással a szocialista jelszavakat állította pellengérre. Mivel a rádiót jóval többen hallgatták, mint ahányan lemezeket hallgattak abban az időben, ezért érthető módon a rádió jóval szigorúbb műsorpolitikát folytatott, így ezt a számot sem tűzték műsorra, azaz nem „zésítették”. Az MSZMP TKKO egyik alkalmazottját, Kőháti Zsoltot megkeresték a rádió részéről ez

¹⁴ *Hogyan készül a popmenedzser?* - Erdős Péterrel beszélget Acsay Judit. Budapest, 1990. Unió Kiadó. 138., 155., 161. és 166. o.

ügyben, aki végül intézkedett, és a Kádár-rendszer kultúrpolitikájára olyannyira jellemző kétarcú döntés született: a már üzletekbe szállított lemezeket eladhatták ugyan, de a raktáron lévő készletet megsemmisítették, Bors Jenő „túlzott liberalizmusa miatt” pedig abban az évben a szokásostól eltérően csak prémiumának felét kaphatta meg.¹⁵ Mindez jól mutatja azokat a sajátosságokat, amelyek a pártállam és a könnyűzene viszonyát jellemezték a Kádár-korszak első felében.

Irodalom:

Aczél György: *Művelődéspolitikánk időszervi kérdései*. Kossuth Kiadó Budapest, 1985.

Bácskai Erika - Makara Péter - Manchin Róbert - Váradi László - Vitányi Iván: *Beat*. Zeneműkiadó Budapest, 1969.

Dám László: *Rockszámla*. Ifjúsági Rendező Iroda Budapest, 1987.

Fonyódi Péter: *Beatkorszak a pártállamban, 1963-1973*. XX. Század Intézet Budapest 2003.

Hogyan készül a popmenedzser? - Erdős Péterrel beszélget Acsay Judit. Unió Kiadó Budapest, 1990.

Jávorszky Béla Szilárd-Sebők János: *A magyar rock története 1*. Népszabadság könyvek Budapest, 2005.

Jávorszky Béla Szilárd-Sebők János: *A magyar rock története 2*. Népszabadság könyvek Budapest, 2006.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962. szerk.: Ságvári Ágnes-Vass Henrik. Kossuth Kiadó Budapest 1973.

Maróthy László: *A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése*. Kossuth Kiadó Budapest, 1980.

¹⁵ Sebők J. i. m.: 157-159. o., Szőnyi T. i. m.: 385-386. o., Varjas Endre: *Koncz Zsuzsa*. Budapest, 1992. Ab ovo Kiadó. 92-99. o. Kóháti Zsolt, az MSZMP KB TKKO 1973-1977 közötti politikai munkatársának személyes közlése. 2005. április 11.

- Méhes Lajos: *A párt ifjúsági politikája: az ifjúság nevelésének kérdései és feladatai*. Ifjúsági Lapkiadó Budapest, 1968.
- Miklós Tibor: *Keresem a szót, keresem a hangot*. Zeneműkiadó Budapest, 1977.
- Riskó Géza: *Edda Művek - Miskolc*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Budapest, 1984.
- Sebők János: *Rock a vasfüggöny mögött*. GM és társai Kiadó Budapest, 2002.
- Szőnyi Tamás: *Nyílván tartottak*. Magyar Narancs-Tihany Rév Kiadó. Budapest, 2005.
- Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Corvina Kiadó Budapest, 2006.
- Vitányi Iván: *A könnyű műfaj*. Akadémiai Kiadó Budapest, 1965.
- Volt egyszer egy Ifipark - Emlékkönyv*. szerk.: Sebők János. Magánkiadás Budapest, 1984.